

Horváth Bertalan teljes életet élt. Hálás gyermeke volt szüleinek, példamutatóan gondozta édesapja nagyszerű hagyatékát, Klárral két kiváló építész fiút neveltek, szerethette unokáit, építészként végigszolgált több, mint negyvenöt évet és építészeti akvarelljeivel egy nagy korszaknak lett talán utolsó fölényes tudású képviselője.

A soproni és budapesti barátok, iskolatársak, az Ágoston Ernő vezette rajziskolai művésztársai, az egykori Lakóterv-es és Archikon-os kollégái, a magyar építőművészek és a magam nevében Széchenyi István szavaival búcsúzom: „Boldog, ki eldicsekedhetik, hogy önmagához és életviteléhez mindig hű maradt! Aki elmondhatja, hogy egyetlen tettét sem szeretné *meg-nem tettnek* tudni, s aki a múltra vígan és elégedetten tekinthet vissza!”

DOMONKOS OTTÓ | Mozaikok Csatkai Endre ifjú korából

Ifjú néprajzos-muzeológusként 1952-ben kerültem a Soproni Liszt Ferenc Múzeumba és itt ismertem meg Csatkai Endre múzeumigazgatót. Némethy Endrétől, a még Hatvanban megismert néprajzostól szereztem első értesüléseimet Csatkai Endréről, a kiváló múzeumigazgatóról és emberséges emberről. Az 1948-as múzeumi törvény írta elő a hazai múzeumi és műemléki feladatokat. A kitűzött feladatok nagysága miatt a régészet, néprajz, művészettörténet, helytörténet és természettudományok területén speciális muzeológus képzés kereteit teremtette meg az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karán belül. Ugyanakkor a múzeumigazgatók elméleti konferenciákon vitatták meg a múzeumi törvény alkalmazását: a műtárgyvédelem, a topografikus felmérések, az egységes nyilvántartási rendszer elvi és gyakorlati kérdéseit. Határidőket tűztek ki például az egyes tudományszakok anyagának revíziójára illetve átleltározására. Mindezekben Csatkai Endre az élen járt és 1950-ben „az ország első muzeológusa” címet nyerte el. A Múzeumi Tanács tagja lett. Az ő jó hírére és az én egészségi állapotomra való tekintettel Némethy Endre a soproni múzeumot ajánlotta számomra. A kiváló vezetővel és számomra fontos kézművesipari gyűjteménnyel rendelkező intézményt, első (és utolsó) munkahelyemet e jó tanácsra foglaltam el. Némethy Endrét, ma is áldom érte haló poraiban.¹ Megismerkedésünk Csatkai Endrével tehát 1952-re datálható.

Csatkai Endre magánéletéről csak keveset tudtunk, így például azt, hogy apja orvos volt Darufalván, s ott a „szegények orvosa” kítüntető címet nyerte el. Azt is tudjuk, hogy hármán voltak testvérek, hogy kis korában sokat betegeskedett, hogy dajkája volt, hogy vonattal járt be Sopronba a Líceumba, hogy tudott cimbalmozni, s ezt anyjától tanulta, hogy tagja volt az iskola Magyar Társaságának. Keveset beszélt családjáról. Idősebb bátyjáról, Jenőről, alig ejtett szót. József bátyjáról egyszer elmondta, hogy 1944-ben a gettóba vonulás előtt

¹ Turbuly Éva: Kismesterségek vonzásában. A 80 éves Domonkos Ottó köszöntése. SSz 62. (2008) 433–448.

feleségével együtt öngyilkos lett Szombathelyen. Érettségi utáni viszontagságos éveiről alig beszélt, de említette pesti és bécsi egyetemi évit, s hogy ekkor kávéházi zongoristaként kereste kenyerét. Szó volt betegségről, a tbc-ről is. Megemlékezett későbbi „gazdájáról”, a kismartoni Wolf Sándor bornagykereskedő-műgyűjtőről, aki az 1920-as években kiújult betegségéből egy hosszabb olaszországi gyógykezeléssel kúráltatta. E nagyon szükszavúan elmondott adalékok gyerekkoráról és pályaválasztásáról, azok viszontagságairól egy sor kérdést vetettek fel bennünk, ezért kutattuk és közöljük az alábbi mozaikokat, hogy jobban megértsük indulását és elhivatottságát.

Darufalva, a szülőfalu

Fényes Elek 1851-ben a következő jellemzést adja a faluról: „Darufalva, németül Drasburg, horvát falu, Sopron vármegyében, Sopronhoz 1 ½ mfd. a németújhelyi [Bécsújhely] országútban, 820 kath., 6 zsidó lak., fiók-szentegyházzal. Lakói nagy természetűek. Határa hegyes és róna: van 880 hold szántóföldje, 54 hold rétje, 106 hold szőlőhegye, és 826 hold többnyire fenyves erdeje. Bora savanyú; földje közepszerű. Bírják 1/3 hg. Eszterházy, 2/3 részben gróf Zichy Miklós, kinek itt szép kastélya és kertje van, s az egyik sétatéren a hársfák megfordítottak, és így a gyökerekből ágak, az ágakból pedig gyökerek lettek, mi különös alakot ad a fáknak.”²

A katolikus falunak 14. századi temploma van a dombon, alatta fut az országút, a falu főutcája. Itt áll a ház emléktáblával megjelölve, amelyben Csatkai Endre született 1896-ban (Baumgartner strasse 10.). A jókora főtér közepén egy barokk épületben van elhelyezve Nepomuki Szent János színezett szobra. A ma látható, barokk stílusban átépített kastélyt utolsó gazdája, Patzenhofer Konrád cinfalvi cukorgyáros özvegye reprezentatív szállóvá alakította. Prospektusa a 14. századra teszi a kastély eredetét.

A család

Csatkai Ignác a falu orvosa, három gyermek apja. Felesége Fischer Josefin. A magyarosított név után kutatva megtaláltuk az 1895-ben kiadott jegyzéket a *Századunk névváltozásai... 1800–1893* című kötetben. Az abc rendben közölt nevek között olvashatjuk: „Csatkai (Krausz) Ignác kisk.[ereskedő] Csátka. BM.12637-88.”³ Vagyis a Csatkán kiskereskedő, vegyeskereskedő nagyapa 1888-ban magyarosította a nevét belügyminisztériumi engedéllyel. Fia, ugyancsak Ignác, 1865-ben született, de ő már orvosi diplomát szerzett. A német nyelvet otthonról hozta magával, de a sors furcsa játéka, hogy végül a Sopron megyei horvát lakosú Darufalvára került orvosnak. Felesége valószínűleg ugyancsak német nyelvű zsidó családból származott. Első gyermekét a Moson megyei Bánfalun (Apetlon)

² Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851, I. 243.

³ Szentiványi Zoltán [összeáll.]: Századunk névváltoztatásai. Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800–1893. (Eredeti okmányok alapján összeállította a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság igazgató-választmányi tagja.) Budapest, 1895, 53.

szülte 1890-ben. Ennek alapján feltételezzük, hogy szüleihez tért vissza szülni. A házasságot valószínűleg 1888-ben kötötték.

Csatkai Jenő, az első gyermek a német lakosú Bánfaluban született 1890. november 27-én. Iskoláit valószínűleg Darufalván és Sopronban végezte. 1911-ben kerülhetett a vulkaporányi (Wulkaprodersdorf) állomásra díjnokként és 1912 márciusában eredményes vizsgát tett távírda-kezelésből, ezért kinevezték önálló távírdásznak. Később, 1914-ben áthelyezéssel került a GySEV Soproni Központjába hivatalnoknak. 1926-ban intéző, 1928-ban főintéző, 1938-ban felügyelő lett. 1944. június 31-én szolgálatából felmentették, majd nyugdíjazták. 1932-ben vette feleségül Flesinger Margitot (sz. 1912), gyermekük nem született. Sopronban az Erzsébet utcában laktak 1944-ig. További hírünk nincs róluk.⁴ Csatkai Jenő a GySEV törzskönyvi bejegyzése szerint 1932-ben a budapesti unitárius egyházközségben kikeresztelkedett. Az *Unitárius Értesítő* 1929. májusi számában a Dávid Ferenc- emléktáblára adakozók között Csatkai Jenő neve is szerepel. Majd az 1941. februári számban a lelkési nyugdíjalapra adományozott 5 pengőről szól a híradás.⁵ Azt Lovas Gyula vasúttörténésztől tudjuk, hogy Csatkai Endre 1944-ben bátyja Erzsébet utcai lakásából vonult a gettóba. Valószínűleg 1938-ban költözött ide, amikor Kismartonból hazatért (az Anschluss előestéjén). Jenő bátyjánál lehetett egy kis szobája, hiszen édesapjuk 1925-ben, édesanyjuk pedig 1933-ban hunyt el, és megszünhetett a Győri Indóház utca 2. szám alatti lakásuk. A Soproni Címtár 1917-ben Csatkai Ignácot mint vasúti pályaeorvost tartotta számon a város orvosai között.⁶

Csatkai József a soproni evangélikus líceumban érettségizett két évvel Endre előtt. Iskolai szerepléseiről nincsenek adataink, de egy közös értesítőbeli közlés szerint (1914) „A könyvtár ajándék útján több darabbal gyarapodott. Hollós János igazgató úr egy zongora-iskolát, Csatkai József úr és Csatkai Endre több kisebb darabot ajándékozott...”⁷ Csatkai József valószínűleg Budapesten szerzett kémia-biológia szakos tanári diplomát és tanított Szombathely egyik gimnáziumában. Itt tanítványai közé tartozott többek között Weöres Sándor is.⁸ Bandi bácsitól tudom, hogy a gettóba vonulás elől feleségével az öngyilkosságba menekültek 1944-ben. 1954-ben egy alkalommal elkísértem Szombathelyre a zsidó temetőbe, ahol megtaláltuk a síremléket. Bandi bácsi érthetően szűkszavú volt, és közelebbi részleteket nem ismerhettem meg.

⁴ Győr-Sopron-Eberfurti-Vasút Törzskönyv. Csatkai Jenő. Törzskönyvi száma: 467.

⁵ Unitárius Értesítő 1929 május; 1941 február.

⁶ Sopron Megyei Naptár 1917, 217. Sírjuk a Soproni Zsidó Temetőben: F.27.: Csatkai Ignác 1865 – 1925. 8. 4., F.28.: Csatkai Ignácné Fischer Josephin 1868–1933. 7. 15.

⁷ A Dunántúli Ág. Hitv. Evangélikus Egyházkerület Soproni Liceumának Értesítője az 1913–1914. iskolaévről. Sopron, 1913, 78.

⁸ Sarkady Sándor szíves szóbeli közlése.

1. kép. A Csatkai-család 1908-ban

Csatkai Endre harmadik fiúként született 1896. augusztus 13-án. Gyermekéveiben gyakran volt beteg, ezért pesztonkát, gyermeklányt fogadtak melléje. Őt „dadám”-ként emlegette Bandi bácsi, bár nem lehetett nagy korkülönbség közöttük, hiszen az 1986-os emléktábla-avatáson „Nanica”, a dada is részt vett 98 évesen. *Csatkai Endre* elemi iskoláit Darufalván végezte, de még az első gimnáziumot is ott fejezte be magántanulóként. Lovas Gyulától tudom, hogy Bandi bácsitól hallotta (1940 körül), hogy időnként jelentkező lázas állapota alkalmával dadája azt mondta: „gyere Bandi, imádkozzunk”.

Az első családi fotó 1908-ból maradt fenn. A szokásos beállításban szerepel a család: a két ülő szülő mögött áll a három fiú. *Csatkai Endre* ekkor 12 éves volt, másodikos licista Sopronban. A kicsit hetyke póz, az egész életére jellemző mosoly az ajkán: „na, én is itt vagyok”, emlékeztet engem a későbbi felnőttre. A koraérett fiú feljegyzéseiből kiderül, hogy ekkor már rendszeres színházlátogató volt Sopronban. Ezt az a – talán 16–17 éves korában írt – visszatekintés bizonyítja, amely a „Színház és hangversenyek” címet viseli.

Az a rejtély is megoldódik, amely egykori kérdésemre, hogy gyerekkorukban mivel játszottak, volt a válasz: „Színházat játszottunk.” Tízéves koráig közel negyven színházlátogatás és látott darab címét jegyezte fel évenkénti sorrendben. Ezek többsége vidám mesejáték, bohózat, daljáték, mint például a *Hófehérke*, a *Hüvelyk Matyi*, az *Aranykakas*, no és a *János vitéz*, amit ötször is megnézett. Nyilván a soproni színház délutáni gyermek- és diákelőadásaira vonatozhattak be a szülőkkel együtt, vagy csak a már nagydiák Jenő bátyjával.

2. kép. Gyermekjáték színház a 19. század második feléből

A játék színház⁹ elsősorban a falusi értelmiségi családok, de a városi polgárság gyermekeinek is nagyszerű szórakozást nyújtott. A fotón is bemutatott színház a soproni Zergényi családtól került a múzeumba (2. kép). Jól tervezett dobozban a színpad, a színpalak, függöny és egy-egy színdarab teljes szereposztásának figurái kifűrészelve és könyvnyomatos papírképpel bevonva találhatóak. Nagy divatja volt e játékoknak a 19. század közepétől a 20. század elejéig.¹⁰ Hasonlóval játszhattak a Csatai gyerekek is, ha szüleik Bécsben vásárolni tudtak ilyen drágaságot.

A Soproni Múzeum színházán apró betűkkel megtaláljuk a játékgár szignóját a lap alján: Verlag von J. F. Schreiber in Esslingen bei Stuttgart. A börtönt ábrázoló színpadkép egyik boltozatának zárókövén 1851-es évszámot találunk, ami talán a gyártás kezdetét jelezte.

Első színházi élményeit 1903-tól jegyezte fel. Láta az *Aranykakas* című színművet is. Az *Aranykakas* egy vendégfogadó pincérje és vendégei között játszódó bohózat volt. Erről Nyárády Gábor *Hol az Aranykakas? – Bónis Lajos és Pákey Margit a soproni színpadon* című család- és színészettörténeti cikkéből kaphatunk rövid ismertetést.¹¹ Nyárády nagyszülei Somogyi Károly színigazgató társulatával járták az országot az 1880–1890-es években. A repertoárjukon szinte valamennyi olyan darab szerepelt, melyeket Csatai Endre gyermekkorában látott. Az 1900-as évek elején Somogyi Károly együttesét váltották Deák Péter,

⁹ A játék színházhoz szövegkönyveket is mellékeltek, főleg Schiller drámáit vagy ismert német operák, mesék szövegét. A színpadképek, a kartonra ragasztott, litografált figurák ezek eljátszását tették lehetővé, ugyanakkor jól használhatóak voltak a gyerekek saját darabjaihoz is.

¹⁰ Soproni Múzeum, Iparművészeti leltár: 2005.3.1. Vétel Dr. Zergényi Tibornétól. Bábszínház – gyermekjáték, 1900 körül.

¹¹ Nyárády Sándor: *Hol az Aranykakas? Bónis Lajos és Pákey Margit a soproni színpadon*. SSz. 50 (1996), 336–347.

Szendrey Mihály, Nádasdy József együtteseivel hasonló repertoárral. Csatkai Endre kiváló áttekintést írt erről *A soproni színháztörténete 1841–1950* című munkájában. Ebben az *Aranykakassal* kapcsolatosan megemlíti, hogy a címe később *Fehérlóra* változott, nyilván aktualizálva a soproni Fehér ló vendéglőre a Várkerületen.¹²

Csatkai Endre látott színházi és hangverseny-listája az érettségiig nyolcvanra szaporodott. Néhány közülük: *Stuart Mária* (1905), *Cigánybáró*, *Gül baba*, *A víg özvegy*, *Pilvax kávéház*, *Ocskay brigadéros*, *Az aranyember*, *Az ember tragédiája* (1910), *Cigányszerelem*, *Trubadúr*, *Denevér*, *Cornevilli harangok*, *A Gyurkovics lányok*, *Hoffman meséi*, *A sevillai borbély*, *Rigoletto*, *Traviata*, *Bűvös vadász*, *Mignon* (1914).¹³ Láthatjuk, hogy a zenés darabok és az operák egyre jelentősebb szerepet kaptak.

A zenélés öröme és a nyilvános fellépések

A zenélés örömét kiskorától élvezhette, mert édesanyja cimbalmozott. Ez a hangszer az 1870–1880-as években divatos és viszonylag olcsó volt. Feltételezem, hogy édesanyja még lánykorában, 1880 körül szerezhette, kaphatta a cimbalmot. A kis Endrének kiváló hallása, mint később kiderült, abszolút hallása volt, játékosan tanult meg cimbalmozni. A házi kottatárban találkozhatott a korban kiváló és divatos Allaga Géza cimbalomiskolájával, önálló szerzeményeivel, átdolgozásokkal, a kor romantikus dalaival.¹⁴

A líceumban megalakult a Magyar Társaság keretén belül az Ének és Zenekör. Tizenkét-tizennyolc zeneművelő volt az állandó tagja, a pártolók száma pedig 30–40–60 főt tett ki. Az iskolai év alatt minden hónapban volt hangverseny. Ezekon cimbalomjátékával szerepelt Csatkai Endre is. Az első szereplésén (1910. március 18.) Thomas Ambrosie *Hamletjéből* és Wagner *Tannhäuseréből* játszott és egy magyar dalt is bemutatott. A Zenei Kör jegyzőkönyve szerint „Mind a három darab előadása sikerült. Bíráló: Hajtó Frigyes VI.” A következő évben (1911) Allaga *Cimbalomkoncertjét* adta elő. „Dicsérőleg kell megemlékeznünk készülségéről, mert majdnem precíz előadást nyújtott. Ami hibát elkövetett, a cimbalomnak kell tulajdonítanunk, mert Csatkai más dimenziójú cimbalomhoz szokott. Br.: Hajtó Frigyes.”¹⁵ A líceum éves közös értesítőjében olvashatjuk, hogy a cimbalmot és a hegedűt megjavíttatták.¹⁶ Csatkai Endre azonban az ún. „zsidó hangolású cimbalom” játékos volt, amelynek még nem volt hangtompító pedálja

¹² Csatkai Endre: *A soproni színháztörténete 1841–1950*. A Soproni Szemle kiadványa, Sopron, 1960, 54.

¹³ Csatkai Endre jegyzetei. Soproni Múzeum Helytörténeti Adattár [=H.A.], ltszn.

¹⁴ Allaga Géza (zeneszerző, 1841–1913): *Cimbalomiskola*, 1874; *Zenei Lexikon: Cimbalom – ázsiai eredetű hangszer, verőikkel szólaltatják meg*. Budapest, 1965, I. 382.; Solymosi Ferenc: *Cimbalom*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Hangszerkészítő Iskola, Budapest, 1985.

¹⁵ A Soproni Líceum Magyar Társaság – Ének és Zenei kör jegyzőkönyve 1910 és 1911. – Thomas Ambrosie (1811–1896) francia zeneszerző. Fő művei a *Mignon* (1866) és a *Hamlet* (1868) című operák. *Zenei Lexikon*. Budapest, 1965, III. 512.

¹⁶ *Líceumi Értesítő*, 1911.

és hangolása diatonikus lehetett.¹⁷ A nagy újítás 1873-ban következett be, amikor megjelent a pedálos változat és a kromatikus hangolású hangszer. Ez Schunda V. József újítása volt, amelyet az 1873-as bécsi világiállításon mutatott be.¹⁸ Az iskola cimbalma a már széles körben elterjedt Schunda-féle hangszer lehetett. A zsidó hangolású cimbalom után külön művészet lehetett a kromatikus felépítésű cimbalmon játszani, vélte Brassányi Zoltán.¹⁹

Csatkai Endre hetedikes korában a Zenekör könyvtárosa, nyolcadikosként pedig már főjegyzőjeként vezeti a naplót.²⁰ Rendszeretete arra készítette, hogy rendbe tegye a Kör irattárát: „Az ifjúsági Ének és Zenekör levéltárának katalógusa. Készült 1913/14.”²¹

Jegyzetfüzetében külön lapon kigyűjtötte saját szerepléseit: „A soproni Líceumi Ifjúsági Ének és Zenekörében történt fellépéim” címmel. Itt sorakoznak a már említett Thomas Wagner és Allaga mellett Weber, Rossini, Verdi, Grieg, Haydn művei. Összesen 15 fellépésről írt 1910 és 1914 között. A nagyon kedvelt Allaga *Cimbalomkoncertjével* búcsúzott a líceumtól, amelyre jegyzőkönyvi dicséretet kapott az 1914. május 11-én tartott ülésen, továbbá tíz bírálatot.²² Nemcsak hangszeres játékkal, de előadásokkal is szerepelt Magyar Társaság összejövetelein. 1913-ban felolvasott egy Verdi-tanulmányt és eljátszott egy részletet az *Álarcosbálból*.²³

Csatkai Endre a líceumon kívül is bemutatta virtuóz cimbalomjátékát nagyobb közönség előtt. 1910. augusztus 17-én „A vasúti palota maturát tett ifjainak búcsúestélyén” játszott Verdi *Trubadúr* című operájából részletet (nyilván a szerelmi dalt), valamint zenekari kísérettel magyar dalokat.²⁴ Szülőfalujában önálló hangversenyt adott a darufalvi társaskör nőestélyén 1914. február 4-én.²⁵ A falu életében szívesen vett részt. Többek között szerepet vállalt a *Mali detektív* (Kis detektív) című darabban, szolgát játszott horvátul. 1911. december 26-án, 30-án,

¹⁷ Cimbalom, „zsidó-hangolás”. „A mai – cigányzenekarokban általánosan használatos – cimbalom hangterjedelme négy oktáv (E-e³); hangolása kromatikus (az ún. „zsidó-hangolás” ettől eltérően diatonikus); mint ensemble-hangszer a régi együttesek szabadon díszítő-cifrázó akkord-instrumentumaiknak utódja. Operai zenekarban Erkel Ferenc alkalmazta először (Bánk bán, 1861).” Zenei Lexikon. Budapest, 1965, I. 383.

¹⁸ Magyarország a bécsi 1873-diki közkiállítás. Különleges katalógus. II. rész. XV. Csoport. Hangszerek. Schunda Venczel József m.k. udvari hangszerész. Az üzletet 1847-ben alapították, 15 munkást foglalkoztattak. Kecskeméti kiállítás 1873, aranyérem. Budapest, 1873, 182.

¹⁹ Brassányi Zoltán cimbalmos, Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 3.

²⁰ Líceumi Értesítő, 1913–1914. 77.

²¹ Az ev. főgymnázium ifjúsági Magyar Társaság 12-es Bizottságának jegyzőkönyve 1899/1900-tól 1915. szept. 24. – Soproni Evangélikus Líceum Könyvtára.

²² Soproni Múzeum H.A. 76-76. 1910. 3. 18.: Thomas: Hamlet; Wagner: Tanhäuser; Magyar dal; 1911. 10. 23.: Allaga: Cimbalomkoncert; 1912. 9. 30.: Magyar dalok; 1912. 10. 14.: Allaga: Cimbalomkoncert; 1912. 10. 28.: Csikós tanyán; 1912. 11. 14.: Kuruc dalok; 1913. 2. 10.: Weber: Felhívás keringőre; 1913. 4. 28.: Rossini: A sevillai borbély; 1913. 9. 29.: Paganini: Velencei karnevál; 1913. 10. 20.: Verdi: Álarcosbál; 1913. 11. 17.: Rossini: Tell Vilmos nyitány; 1914. 3. 21.: Grieg: Altatódal, Dallam, Az ör dala, Keringő; 1914. 4. 27.: Haydn: Adagio; 1914. 5. 11.: Allaga: Cimbalomkoncert.

²³ A líceumi Magyar Társaság 12-es Bizottságának jegyzőkönyve.

²⁴ Meghívó. Soproni Múzeum H.A. 76-76.

²⁵ Meghívó. Ugyanott.

és 1912. január 1-jén tartották az előadásokat.²⁶ E szereplés is mutatja, hogy megtanult horvátul.

Az egyetemi évek

Érettségi után, 1914 szeptemberében a pesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karára a művészettörténet szakra jelentkezett, Pasteiner professzor azonban eltanácsolta. Így német–magyar szakra iratkozott be, 1915-ben azonban kiújult a tüdőbetegsége, ezért a budakeszi szanatóriumba került.²⁷

Zenei szereplései ekkor sem szakadtak meg, hagyatékában találtuk 1916. januári keltezéssel „Az Erzsébet Királyné Szanatórium újévi estélye Budakeszin” műsorlapján Csatkai Endre: *Zeneexcentrikus* című produkcióját. Ez nyilván zongorán játszott improvizálás lehetett.²⁸ 1918. augusztusában ismét Sopronban találjuk, ahol a soproni orvostanhallgatók táncos estélyén, a kaszinó nagytermében a *Kuruc dalokkal* kápráztathatta el cimbalomjátékával a közönséget.²⁹ Csatkai Endre zeneszeretét, zeneértését olvasmányainak, cimbalomiskolai ismereteinek, öröklött hajlamának és kiváló hallásának köszönheti.

De ugyanígy érdekelték a képzőművészetek is. Tizenhét éves korában „Tájképfestészetünk” címmel előadást tartott a líceum Magyar Társaságában 1913. október 11-én.³⁰ Jól ismerte a város barokk épületeit, gótikus templomait és a líceum udvara végében álló hatalmas sírkertet. Többször említette, hogy az óraközi szünetben kísértáltak a felhagyott evangélikus sírkertbe, szemtanúja volt a 17–18. századi síremlékek bontásának, és a múzeumi célra megvásárolt Lenckvilla kertjébe történő áttelepítésének is. A múzeumi sírkert 1913-as megnyitásán is részt vehetett. Ezek után érthetetlennek tűnik elutasítása a budapesti egyetemen. Talán a témaválasztását – Kazinczy és a képzőművészetek – tartotta túlzott elbizakodottságnak Pasteiner professzor.

Szülei 1917 körül költözhettek Sopronba. A Soproni Címtár orvosai között szerepel Dr. Csatkai Ignác, aki a Győri Indóház utca 2. szám alatt lakik. Velük lakott Csatkai Endre is. Betegeskedése közben bújta a könyvtárakat, a múzeumot, a magángyűjteményeket. Alaposan megismerkedett a várost propagáló idegenforgalmi kiadványokkal. Az ekkor szerzett ismeretek és távlati célok összefoglalását olvashatjuk a huszonegy éves ifjú első hírlapi cikkében, amely a *Sopronvármegye* című lapban jelent meg. E sokak által és sokszor hivatkozott cikket hasznosnak tartjuk másodközlésben olvasóinkkal megismertetni.

„Csatkai Endre: Pár szó Sopron szépségeiről.

A soproni Széptőzegyesület a szépnek az egyik legkiválóbb pártfogója a városunkban. Nemcsak a jövő szép Sopronáért munkálkodik, hanem most újabban a régi Sopron

²⁶ Meghívó. Ugyanott.

²⁷ Zádor Anna: Csatkai Endre 1896–1970. In: Csatkai Endre: Kazinczy és a képzőművészetek. Budapest, 1983, 9–14.

²⁸ Meghívó. Soproni Múzeum H.A. 7-76.

²⁹ Meghívó. Ugyanott.

³⁰ Soproni Múzeum H.A. 7-76.

művészeti emlékeiért is kíván buzgólni. Ezekkel pedig nagyon furcsán állunk ám az Ikva menti szép városban. Tavaly köztünk járt a magyar művészet buzgó apostola, dr. Lázár Béla, aki egyik legszebb felfedezésének mondotta Sopront és a híres német Rothenburghoz hasonlította. Akkor is, most is a Szépítő Egyesület propagandájának hírére hihetetlenül nézett sok polgártársunk, mert bizony mi tagadás, nagyon kevesen tudunk az itteni művészeti szépségekről. Híresek vagyunk filológiai műveltségünkről, azonban csak kis számú ember tud különbséget tenni a „nézni” és „látni” közt.

A Szépítő Egyesület nagyon okosan határozta el, hogy propagandát csinál a város műemlékeinek. Egy ilyen múzeumváros, mely a természet, az idegenforgalom révén nagy hasznot húzhat az elődök kiváló műzsléséből. Azonban az elsősorban szükséges, hogy magunk is ismerjük és szeressük azokat a műkincseket, amelyeknek megtekintésére idecsalogatjuk az idegeneket. Ennek az elvnek a keresztülvitele a dolog belső haszna, mely teljesebbé teszi a külső anyagi hasznot. A jelszó tehát itt is: Ismerd meg magadat! A soproni ismerje meg Sopront!

Legtöbb művészeti emlékünkn persze az építészet terén található: gótikus templomaink a legszebbek közé tartoznak Magyarországon; renaissance és barokk épületekből egész utcák vannak, ahol zavartalanul élvezhetjük e stílusokat részletekben s összhangban. Szerencsés találkozás a körülményeknek, hogy a műkincseknek kiváló kutatója és ismertetője akadt Mihályi Ernő bencés tanár személyében, aki szakmunkáiban nagy szolgálatot tett a régi Sopron köveinek. De tanítványainak körében már alsó fokon is felhívta a fiatalok figyelmét az őket környező szépekre, és azt hiszem, szívesen vállalkoznék ilyen működésre felnőtt „tanítványok” között is. Az olyanfajta művészeti sétáknak meghonosítására gondolok ugyanis, amit sok német város városban „Kunstwanderung” név alatt gyakran rendeznek. Kisebb-nagyobb érdeklődő társaság felkerelkednek és szakember vezetésével turnusokban végiglátogatniák azokat az épületeket, utcákat, melyekben azelőtt csak körakást látott, holott a szép birodalmában első helyet foglalnak el. Sok szem többet lát, különösen, ha irányítják is, hogy mit lásson meg. Van is egy társulat városunkban, mely felvehetné programjába az ilyen művészeti séták rendezését: a Régészeti Társulat, mely a háború miatt úgysem fejthet ki nagyobb munkásságot és amely minapi közgyűlésén meg is ígerte támogatását a Szépítő Egyesületnek.

A művészet több ágában, a festészet meg a kisplasztika helybeli kincsei közül is csak az a kevés a közé, ami a Városi Múzeumban látható, a többi magánembereké, s így nagyon kevésé hozzáférhető. Pedig nagyon szép számmal vannak, nem beszélve a híres Storno és Zetl gyűjteményekről, számos főúri palotánk sok értékes műtárgyat mondhat magáénak, melyek zárva vannak a művészet barátai előtt. De bizonyára szívesen látott vendég minden műgyűjtőnél egy olyan szépért lelkesedő társaság, mely a Régészeti Társulat egésze alatt verődött össze. A művészeti séták tere azután kibővülhet a környékbéli kirándulásokkal is. Eszterháza, Kismarton, Fraknó stb. műkincsei szakember vezette tanulmányozás folytán igazi értékükben fognak bemutatkozni.

Van Sopronban néhány gyűjtemény, pár darabból álló, hogy úgy mondjam „házi használatra”. Volna mód ezeknek a megismerésére is. Megint német példára hivatkozom. Kisebb német városokban megfelelő helyiségben összegyűjtik a helybeli műkincseket, s csoportokba osztva havonta új kiállítást mutathatnak be. Ennek sok haszna van. A művészet iránt való érdeklődés állandóan éber marad, a gyűjtési kedv is nagyobb lángot kap, és a város pezsgő művészi élete idetereleli a műbarátokat. A művészi termékek kikerülve a műértők szeme elé pártatlan értékelés tárgyai lennének, s a gyűjtők itt jó leckéket vehetnek műzslés és műbecslés dolgában. Nagy szolgálatot tehet egy ilyen kiállítás-sorozat a művészettörténeti kutatásnak is: könnyen össze lehetne hozni magángyűjteményekből egy kisebb Dorffmeister-kiállítást. És éppen mivel ezek a kiállítások csak kisebb jellegűek lennének, könnyen kaphatnának helyet a Városi Múzeumban, mint ahogy a tavasszal is helyt csinált ott a helyi érdekű festészet az igazi művészetnek.

*Csak sok szereteten és jóakaraton múlik mindezeknek a létrehozása, pénz itt nem játszik szerepet, mint ahogy az anyagi haszon, a belőle származó kultúra nyereségét sem lehet majd pénzen felbecsülni.”*³¹

1919-ben a Munkáskönyvtárban vállalt rendszerező munkát. Édesapját azzal bízták meg ugyanis, hogy készítsen tervezetet a csecsemő- és gyermekgondozás alapelveiről. Így Csatkai Ignácot tarthatjuk a szervezett csecsemőgondozás soproni megalapozójának.³²

1920-ban kapta az első pofont származásáért, amikor a *numerus clausus* törvény alapján nem járhatott egyetemre. Ekkor iratkozott be a bécsi egyetemre, ahol elsősorban művészettörténeti előadásokat hallgatott. Önfenntartásra rendezkedett be, esténként kávéházi zongoristaként dolgozott, vagy némafilmekhez improvizált zenét egy moziban. Baráti körben néha sort kerített egy kis zenei mókára is, amikor egy kávéházban nyolc borospohárból felállított „hangszeren” játszott kedvelt korbelt dalokat. De fellépett Sopronban is ennél komolyabb dolgokkal mint a soproni Frankenburg Irodalmi Kör ifjú tagja. *Csevegés gróf Széchenyi Istvánnak a képzőművészetekhez való viszonyáról, meg a soproni szobráról* című előadását gyenge hangja és tüdeje miatt más olvasta fel helyette.³³

1922-ben végre felvették a budapesti egyetemre, ahol Moravcsik Gyulához jelentkezett német-magyar szakra. Tanulmányait régi témájával, a *Kazinczy és a képzőművészetek* című doktori disszertációjával fejezte be 1925-ben. Ebben a korát szemléletben, módszerben messze megelőzte ugyan, de dolgozatának kiadására csak 1983-ban került sor. E kiadás előszavában Zádor Anna méltatta szemléletének nagyszerűségét, fogalmazta meg véleményét arról a veszteségről, amely a közel hatvan évet szunnyadó kézirat ismeretének hiánya miatt a művészettörténeti és rokon tudományokat érte.³⁴

Zárszó

Csatkai Endre halálának 40. évfordulója közeledtével határoztam el, hogy a fenti mozaikokat közöljem. Munkámban sokan segítettek, köszönöm az együttműködésüket. Ez alkalommal pár szót kell ejtenünk síremlékéről is. Több tanítványának, munkatársának mutatta meg a Szent Mihály temető öreg temetőjében a kiválasztott régi síremléket. Ez egy klasszicista emlékmű, amelyen a csonka gúla obeliszk túlvilágra nyíló ajtaján készül belépni egy életnagyságú nőalak. A felső harmadban ovális keretben női mellkép látható, Sophie felirattal. Nyilvánvaló, hogy disszertációjához, illetve Kazinczy feleségéhez, Török Sophie-

³¹ Sopronvármegye, 1917. szeptember 7. Mintha saját, később megvalósuló programját olvasnánk. A Soproni Múzeumban 1947 és 1963 között múzeumigazgatóként száznál több különkiállítást rendezett Csatkai Endre.

³² Csatkai Endre: Sopron egészségügye és népművelése az 1919-es Tanácsköztársaság idején. SSz. 9 (1955), 106, 113.; Soproni Vörös Újság 1919. május 22.

³³ Meghívó. Soproni Múzeum H.A. 76-76.

³⁴ Zádor Anna: i. m., 14.

hoz vezetnek e választás szálai. Ezt egyik sétánk alkalmával említette is. Sírfelirata: QUOS DEDISTI MIHI, CUSTODIVI, melyet a végrendeletéhez mellékelt kis cédulán is olvashatunk. Nyilván a kikeresztelkedése idején beszerzett latin Bibliából választotta Jézus Krisztus az Atyához intézett imájának részletét. Ez a Szent Biblia 1911-es kiadásában magyarul így hangzik: „...akiket nékem adtál, megőrizém...” János evangéliuma 17. rész, 12. vers. A kiemelt latin idézet a kapott tehetséggel való jó sáfárkodásra vonatkozik.

Ha elővesszük ismét a családi fényképet, akkor talán nem tévedünk abban, hogy már 12 éves korában tudatában volt a kapott táalentumnak. Mi pedig tudjuk, milyen jól sáfárkodott vele.